

การศึกษาข้อลายผ้าแพรว้าในภาษาไทยตามแนวบรรณศาสตร์ชาติพันธุ์

An Ethnosemantic : The Study of the Pattern Names of Phraewa Textile of the Phu Thai Dialect

ยศกร สิริศักดิ์ไพบูลย์ (Yotsakorn Sittisakpaiboon)* ดร.จรัลวิไล จรณโรจน์ (Dr.Jaralvilai Charunrochan)**

วิภากร วงศ์ไทย (Wipakorn Wongthai)***

บทกัณฑ์ย่อ

บทความฉบับนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อวิเคราะห์ชื่อลายผ้าแพรวา ในภาษาผู้ไทยของชาวบ้านโพน อำเภอลำม่วง จังหวัดกาฬสินธุ์ในประเด็นดังต่อไปนี้ 1) คำศัพท์ที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการสร้างสรรค์ลายผ้าแพรวา 2) โครงสร้างคำชื่อลายผ้าแพรวาในภาษาผู้ไทย 3) วิเคราะห์องค์ประกอบความหมายของชื่อลายผ้าแพรวาตามแนววรรดศาสตร์ชาติพันธุ์ 4) ศึกษาภาพสะท้อนด้านสังคมและวัฒนธรรม จากคำศัพท์ที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการสร้างสรรค์ชื่อลายผ้าและชื่อลายผ้าแพรวาของกลุ่มชาติพันธุ์ผู้ไทย ในเขตพื้นที่บ้านโพน อำเภอลำม่วง จังหวัดกาฬสินธุ์ โดยศึกษาข้อมูลจากสัมภาษณ์ ผู้บอกภาษาเพสญิง กลุ่มอายุ 35 ปีขึ้นไปที่มีประสบการณ์การทอผ้าอย่างน้อย 10 ปี และศึกษาจาก “แพรวแซ้ว” ที่เป็นเหมือนแม่แบบในการสะสมและสืบทอดลายผ้าจากรุ่นสู่รุ่น จากการศึกษาพบว่า คำศัพท์ที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการสร้างสรรค์ลายผ้าแพรวา สะท้อนให้เห็นวิถีชีวิตและสังคมของชาวผู้ไทยว่าเป็นชุมชนที่มีการสืบทอดวัฒนธรรมในการทอผ้าแพรวา ในสังคมการทอผ้าจะมีความสามัคคี มีการแบ่งปันแนวคิดในการคิดประดิษฐ์ลายผ้า โครงสร้างของชื่อลายผ้าแพรวาประกอบไปด้วย คำนามที่ปรากฏร่วมกับคำว่า “ดอก” / $\delta\text{□}|\text{k/}$ คำนามผสม นามวลี ในการวิเคราะห์องค์ประกอบความหมายของลาย ประกอบไปด้วยมิติแห่งความแตกต่างดังนี้ [+สัตว์] [+จินตนาการ] [+สิ่งก่อสร้าง] [+ความเชื่อ] [+พืช] [+ลักษณะนาม] [+จำนวน] [+ประเพณี] [+กริยา] [+ธรรมชาติ] [+สิ่งของเครื่องใช้] [+อวัยวะ] การศึกษาภาพสะท้อนจากชื่อลายผ้าแพรวา ได้ภาพสะท้อนจากการศึกษา ดังนี้ ภาพสะท้อนด้านวิถีชีวิต ภาพสะท้อนด้านประเพณี ภาพสะท้อนความเชื่อ ภาพสะท้อนด้านธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

ABSTRACT

The purpose of this study was analyze the pattern name of Phraewa textile of the Phu Thai dialect at Ban Pon, Khammuang District, Kalasin Province in these aspect as follow: 1) To study the term of creation and making the pattern names of Phraewa. 2) To study the structure of Phraewas' pattern names of Phu Thai dialect. 3) To analyze the pattern names of Phraewa by componential analysis method that is an Ethnosemantics theory. 4) To study the social refection and culture from the pattern names of Phraewa and the term of creation and making the pattern name process of Phu Thai ethnics group at Ban Pon, Khammung district, Kalasin province.

*มหาวิทยาลัย หลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาภาษาศาสตร์ประยุกต์ คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

****ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ม.ถ. จรัสวิไล จรุงโรจน์ ภาควิชาภาษาสาส์ตร คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ บางเขน**

*** รองศาสตราจารย์วชิกร วงศ์ไทย ภาควิชาภาษาศาสตร์ คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ บางเขน

The data used in this research was gathered by interviewing female informants. They was over 35 years old. They were 10 years experienced in Phraewa weaving. Then, we study pattern names of Phraewa from /πηΘ]5-σΘ]ω3/, it is model for collected the pattern of Phraewa and inherited. The research shows that the term of creation and making the pattern names of Phraewa that had the reflection of life style and social of Phu Thai Ethnic group, they were inherited their culture about Phraewa weaving. In their social of weaving, Phu Thai ethnic group had unity, share and brainstorming to create the pattern of Phraewa. The structure of Phraewas' pattern names were noun that appeared with word /δ□]k/. They were compound noun and noun phrase.

The meaning of all these Phraewas' pattern names are differentiated by dimension of contrast as follow:
[+animal] [+imagine] [+building] [+belief] [+plant] [+classifier] [+amount] [+culture] [+verb] [+natural] [+appliance] [+part of body]. The reflection from Phraewas' pattern names are a way of life aspect, culture aspect, belief aspect, natural aspect and environment aspect.

คำสำคัญ : ภาษาผู้ไทย วรรณศาสตร์ชาติพันธุ์ ผ้าแพรวา

Key Words : Phu Thai Dialect, Ethnosemantics, Phraewa

บทนำ

ผ้าแพรวา เป็นศิลปหัตถกรรมพื้นบ้าน ที่เป็นเอกลักษณ์ของชาวผู้ไทยบ้านโพน ตำบลบ้านโพน อำเภอกำม่วง จังหวัดกาฬสินธุ์ จนเป็นประเพณีทางวัฒนธรรมของสาวชาวผู้ไทยจะต้องยึดถือและปฏิบัติตามบรรพบุรุษ 3 อย่างคือ เสื้อดำ ผ้าแพร ชิ่นไหม (มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2544)และหญิงสาวชาวผู้ไทย ต่อทำเครื่องนุ่งห่ม 4 อย่าง ที่เรียกว่า สร้างเครื่อง /σα]N2- kn]2/ (สร้างเครื่อง) ให้เป็น คือ การเตรียมและทอผ้าที่ใช้สำหรับทำเป็น ผ้าห่ม ที่นอน หมอน ผ้าแพรหรือผ้าขาวม้า และเป็นที่ยกมาของชายในหมู่บ้าน เพราะเครื่องนุ่งห่มเหล่านี้เป็นสิ่งของที่ ใช้ในการสมมาหรือการตอบแทนญาติผู้ใหญ่ฝ่ายชาย เมื่อหญิงสาวชาวผู้ไทยจะเข้าพิธีแต่งงาน (สถาบันภาษา และวัฒนธรรมเพื่อพัฒนาชนบท มหาวิทยาลัยมหิดล, 2549)

จากการศึกษาของ มหาวิทยาลัยศิลปากร (2543) พบว่าผ้าแพรวาเป็นผ้าที่ทอด้วยฝีมือที่มีความสวยงาม และเป็นผ้าทอที่สร้างชื่อเสียงให้กับชาวกาฬสินธุ์ สังเกตได้จากคำขวัญประจำจังหวัด

ที่ว่า “กาฬสินธุ์เมืองฟ้าแดดสงยาง โปงลางเลิศล้ำ วัฒนธรรมผู้ไทย ผ้าไหมแพรวา” นอกจากนี้ผ้าแพรวา ยังเป็นหลักฐานทางวัฒนธรรมอย่างหนึ่งที่สะท้อนให้เห็นถึงวิถีชีวิตของผู้คนกลุ่มชาติพันธุ์ผู้ไทย จากอดีตถึงปัจจุบัน เช่น ความเป็นอยู่ ความเชื่อ ขนบธรรมเนียม ประเพณี และพิธีกรรมต่างๆ หรือเหตุการณ์ที่สำคัญทางประวัติศาสตร์ นอกจากนี้ ราไพพรรณ (2535) ได้กล่าวว่า ผ้าทอยังบอกถึงเรื่องราว การถ่ายทอดความรู้ คตินิยม ระหว่างชุมชน และแสดงให้เห็นถึงฐานะทางสังคมของผู้ใช้ โดยจะปรากฏบนลวดลายของผ้า ซึ่งเป็นงานศิลปะที่บอกความหมายผ่านลวดลายและสะท้อนให้เห็นความรู้สึก นึกคิด ตลอดจนวิถีชีวิต ความเชื่อ ของผู้สร้างสรรค์ลวดลวดลายเป็นอย่างดี

ชลธิชา (2546) ได้กล่าวถึงลวดลายของผ้าไว้ว่า การศึกษาลวดลายของผ้าทำให้มีความเข้าใจในส่วนลึกทางโครงสร้างความคิดของผู้ทอ และยังมี การสืบทอดความเข้าใจผ่านวิถีชีวิต ผ่านความเชื่อและพิธีกรรม ซึ่งมี “สัญญาะ” เฉพาะสำหรับผู้รู้ในชุมชน โดยมีการสืบทอด โครงสร้างและหน้าที่ของลวดลาย

บนผืนผ้าผ่านสมาชิกในตระกูล โคตรวงศ์ หรือชุมชนเดียวกัน ผู้ศึกษาผ้าไทยในรุ่นหลังต้องตามเก็บ ตามสัมภาษณ์ นำภูมิปัญญาที่หลบซ่อนอยู่ภายในผืนผ้านี้ ออกมาให้คนเข้าใจถึงโลกทัศน์ จักรวาลทัศน์ วิถีคิด ความใฝ่ฝัน ความเชื่อ และวิถีชีวิตแบบไทย ๆ ที่แฝงอยู่ในผืนผ้า ซึ่งลายผ้าทอของไทยมีทั้งเอกลักษณ์ และอัตลักษณ์ อยู่บนผืนผ้า โดยที่ เอกลักษณ์ (Uniqueness) คือความพิเศษเฉพาะอะไรบางอย่างของผืนผ้าที่เป็นลักษณะเฉพาะเกี่ยวข้องกับวัฒนธรรมเฉพาะกลุ่ม ส่วน อัตลักษณ์ (Identity) คือ ตัวตน ลายผ้าหนึ่งๆ สามารถสะท้อนอัตลักษณ์ของชุมชนหรือกลุ่มชาติพันธุ์นั้นๆ ได้เป็นอย่างดี

จากการศึกษางานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับผ้าทอในอดีตที่ผ่านมา พบว่า การวิจัยส่วนมากเป็นงานวิจัยที่มีแค่การเก็บรวบรวมข้อมูลแล้วนำเสนอในเชิงพรรณนา โดยส่วนใหญ่จะเป็นแง่มุมที่เกี่ยวข้องในสาขาวิชามานุษยวิทยา ไทยศึกษา วิทยาศาสตร์และเศรษฐศาสตร์ ซึ่งเกี่ยวกับประเภทของผ้า อุปกรณ์เครื่องมือ พิธีกรรม ความเชื่อ และสภาพเศรษฐกิจสังคมที่ส่งผลกระทบต่อผ้าทอของไทย ผู้วิจัยเห็นว่ากระบวนการและทฤษฎีทางภาษาศาสตร์ที่จะทำให้เข้าถึงความรู้ดังกล่าวได้อย่างทอ้งแท้คือ วิธีการทางอรรถศาสตร์ชาติพันธุ์ เนื่องจาก อรรถศาสตร์ชาติพันธุ์เป็นการศึกษาความหมายของคำ เพื่อให้เข้าถึงระบบความรู้ ความคิด ค่านิยม ทศนคติ หรือวัฒนธรรมของชาติพันธุ์กลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง โดยตั้งอยู่บนพื้นฐานที่ว่าภาษาเป็นสิ่งที่สะท้อนความนึกคิดและการมองโลกของผู้พูดหรือผู้ใช้ภาษานั้น ซึ่งที่ผ่านมาผลงานที่ใช้วิธีการทางอรรถศาสตร์ชาติพันธุ์ศึกษาภูมิปัญญาไทยในเรื่องผ้า คือ การศึกษาชื่อและระบบการทอชิ้นมัดหมี่ดั้งเดิมของชาวไทพวน อำเภอบ้านหมี่ จังหวัดลพบุรี (พิจิตรา, 2547) ซึ่งเป็นการศึกษากระบวนการทอ อุปกรณ์การทอและชื่อประเภทผ้าเฉพาะชิ้นมัดหมี่ดั้งเดิม เป็นงานวิจัยที่ไม่ได้เน้นการศึกษาความหมายของชื่อลายผ้า

แต่นั่นถึงการศึกษาคำศัพท์ในกระบวนการทอผ้าและชื่อเรียกประเภทของผ้ามัดหมี่ ในกลุ่มชาติพันธุ์ไทพวน อำเภอบ้านหมี่ จังหวัดลพบุรี ตามวิธีการศึกษาของอรรถศาสตร์ชาติพันธุ์ การวิเคราะห์ความหมายของลายผ้า และการวิเคราะห์องค์ประกอบของชื่อลายผ้าแพรวา ในการวิจัยชิ้นนี้จะเน้นการวิเคราะห์ความหมายของลายผ้าตามวิถีชีวิตและความเป็นอยู่ของชาติพันธุ์ผู้ไทย ซึ่งผลงานทางอรรถศาสตร์ชาติพันธุ์ส่วนใหญ่จะเป็นการศึกษาเกี่ยวกับ คำเรียกสี คำเรียกญาติ และชื่อสถานที่ เท่าที่ผ่านมามีผลงานที่ใช้วิธีการทางอรรถศาสตร์ชาติพันธุ์ ศึกษาชื่อลายผ้าทอของไทย ในเชิงความหมาย เพื่อให้เห็นภาพสะท้อนทางสังคม วัฒนธรรมและความเชื่อ ของกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ อย่างจริงจัง

ผู้วิจัยจึงสนใจที่จะศึกษาชื่อลายผ้าแพรวา โดยใช้วิธีการทางอรรถศาสตร์ชาติพันธุ์ เพื่อจะได้เข้าถึงระบบที่ซ่อนอยู่ในลายผ้าซึ่งเป็นวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ผู้ไทยได้อย่างทอ้งแท้ ผู้วิจัยเห็นว่า วิธีการศึกษาทางอรรถศาสตร์ชาติพันธุ์ มีความเหมาะสมในการนำมาวิเคราะห์ภูมิปัญญาของท้องถิ่นด้านการทอผ้า ได้เป็นอย่างดีตามที่ อมรา (2546) ได้กล่าวไว้ว่า “ขณะนี้สังคมไทยกำลังให้ความสำคัญกับภูมิปัญญาไทยแต่เป็นที่ทราบกันดีว่าองค์ความรู้ดั้งเดิมของไทย มีการศึกษาเชิงวิทยาศาสตร์น้อยมาก ดังนั้นเพื่อสร้างและเผยแพร่ความรู้ให้กับคนไทยได้เข้าใจกันอย่างทอ้งแท้ เพื่อเป็นการเก็บรักษา ถ่ายทอด สืบสาน หรือพัฒนาภูมิปัญญาไทยต่อไป อรรถศาสตร์ชาติพันธุ์น่าจะใช้ได้” ในการวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยมุ่งความสนใจไปที่ผ้าแพรวาและเลือกศึกษาเฉพาะผ้าแพรวาของกลุ่มชาติพันธุ์ชาวผู้ไทยบ้านโพธิ์ อำเภอกำม่วง จังหวัดกาฬสินธุ์ เนื่องจากแพรวาเป็นผ้าทอของชาวบ้านโพธิ์อำเภอกำม่วง มาตั้งแต่โบราณ และสืบทอดมาจากบรรพบุรุษซึ่งเป็นวัฒนธรรมที่คู่กันมาของผู้หญิงชาวผู้ไทยบ้านโพธิ์ มีลวดลายที่สวยงามเป็นการผสมผสานระหว่างการขีดลายและกระบวนการจก ทำให้เกิดลวดลายที่ยากต่อการเลียนแบบ และในผ้าหนึ่งผืน ก็จะ

มีลวดลายมากมายที่น่าสนใจ นอกจากนี้นบ้านโพนยัง
เป็นแหล่งทอผ้าแพรวาที่ใหญ่ที่สุดในประเทศใน
ปัจจุบัน มีเอกลักษณ์เฉพาะตัว ไม่ซ้ำกับสิ่งทอใดๆ
(เกสร, ม.ป.ป.)

จากความหมายตามรูปศัพท์ แพรวา เดิมเขียน
ว่า “แพรวา” หมายถึง ผ้า และ วา หมายถึงความยาว
ของผ้า 1 วา ซึ่งมีความยาวประมาณ 2 เมตร ลักษณะ
พิเศษที่โดดเด่นของผ้าแพรวาอยู่ที่ลวดลายผ้า การให้
สีสันที่สะดุดตา ประกอบกับกรรมวิธีการเก็บลาย หรือ
เก็บจิตและการจก ที่ได้รับการถ่ายทอดมาจากบรรพ
บุรุษของชาวผู้ไทย (วัชริน และคณะ, 2536) แพรวามี
เทคนิคและวิธีการทอหรือเก็บลวดลายแตกต่างจากผ้า
อื่นๆ ทั้งชื่อเรียกและประโยชน์ในการใช้สอย เพราะคำ
ว่า “แพรวา” เป็นการเรียกชื่อตามภาษาของชาติพันธุ์ผู้
ไทย และชาวอีสานทั่วไปจะใช้เรียกผ้าชนิดหนึ่งที่ใช้
ห่มเฉียงไหล่ กลุ่มไหล่ หรือผ้าสาไบ ว่า “แพรว” ชาวผู้
ไทย จะใช้ผ้าแพรวาในโอกาสที่มีงานเทศกาล งานบุญ
ประเพณีหรืองานสำคัญอื่นๆ นิยมใช้คู่กับ “แพรมน” ที่
มีขนาดเล็ก เป็นสี่เหลี่ยมจัตุรัส ใช้เป็นผ้าคลุมศีรษะ
มวยผมหรือใช้เป็นผ้าเช็ดหน้า เนื่องจากแพรวาและ
แพรมน จึงถือได้ว่าเป็นผ้าที่ใช้ในโอกาสพิเศษ จึงนิยม
ทอด้วยผ้าไหม ทำให้มีชื่อเรียกอีกชื่อว่า “ผ้าไหมแพรวา”
นอกจากนี้ลายของผ้าแพรวาจะมีอิทธิพลต่อราคา
ของผ้าด้วย ซึ่งถ้าผ้ามีจำนวนลวดลายและสีที่มาก
แตกต่างกัน ก็จะทำให้ผ้าผืนนั้นมีราคาสูงตามไปด้วย
เนื่องจากใช้เวลาในการทอยาวนานและยุ่งยาก ดังนั้น
เสน่ห์ของผ้าไหมแพรวา อาจจะบอกได้ว่าอยู่ตรง
ลวดลายบนผืนผ้าและเทคนิควิธีการทอที่เป็น
เอกลักษณ์ยากต่อการเรียนแบบเหมือนผ้าทออื่นๆ ด้วย
ลวดลายที่เป็นเอกลักษณ์และสวยงามนี้เอง จึงกล่าวได้
ว่า ผ้าแพรวา ถือได้ว่าเป็นราชินีแห่งผ้าไหม (เกสร,
ม.ป.ป.) นอกจากนี้ลวดลายอันสวยงามที่ปรากฏให้
เห็นนั้น เป็นวิธีการที่ใช้ความพยายามในการทออย่าง
มาก ลวดลายที่ใช้ถือเป็นลวดลายที่เกิดจากการทอ
ผ้าลายจกชั้นสูง ทำให้ผู้วิจัยมีความสนใจในการนำเอา
ทฤษฎีและกระบวนการศึกษาทางประวัติศาสตร์ชาติ

พันธุ์มาใช้ในการศึกษาชื่อลายผ้าแพรวา ของชาติพันธุ์
ผู้ไทย ในเขตพื้นที่บ้านโพน อำเภอลำมั่ง จังหวัด
กาฬสินธุ์โดยมีวัตถุประสงค์ในการศึกษาเพื่อวิเคราะห์
ชื่อลายผ้าแพรวา ในภาษาผู้ไทยของชาวบ้านโพน
อำเภอลำมั่ง จังหวัดกาฬสินธุ์ ในประเด็นดังต่อไปนี้
1) คำศัพท์ที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการสร้างสรรค์ลาย
ผ้าแพรวา 2) โครงสร้างชื่อลายผ้าแพรวาในภาษาผู้
ไทย 3) วิเคราะห์องค์ประกอบความหมายของชื่อลาย
ผ้าแพรวาตามแนววรรดศาสตร์ชาติพันธุ์ 4) ศึกษา
ภาพสะท้อนด้านสังคมและวัฒนธรรม จากคำศัพท์ที่
เกี่ยวข้องกับกระบวนการสร้างสรรค์ชื่อลายผ้าและชื่อ
ลายผ้าแพรวาของกลุ่มชาติพันธุ์ผู้ไทย ในเขตพื้นที่
บ้านโพน อำเภอลำมั่ง จังหวัดกาฬสินธุ์

อุปกรณ์และวิธีการวิจัย

อุปกรณ์ที่ใช้ในการจัดเก็บข้อมูล มีดังนี้ 1)
เครื่องบันทึกเสียง 2) กล้องถ่ายรูป 3) แบบสัมภาษณ์
ที่ไม่มีรูปแบบเป็นทางการ

วิธีการวิจัยประกอบด้วย

1. การคัดเลือกจุดเก็บข้อมูล

ผู้วิจัยเลือกเก็บข้อมูลในเขตหมู่บ้าน บ้าน
โพน อำเภอลำมั่ง จังหวัดกาฬสินธุ์ เนื่องจากเป็น
พื้นที่ที่มีการทอผ้าแพรวาที่ใหญ่ที่สุดในประเทศไทย
และเป็นแหล่งที่อยู่ของกลุ่มชนชาติพันธุ์ผู้ไทย ที่มีการ
สืบทอดวัฒนธรรมและขนบธรรมเนียมการทอผ้าที่
ยังคงรักษามาจนถึงปัจจุบัน นอกจากนี้ บ้านโพนยัง
เป็นศูนย์กลางในการทอผ้าแพรวาของจังหวัดกาฬสินธุ์
และเป็นที่ตั้งของศูนย์วัฒนธรรมผู้ไทยผ้าไหมแพรวา
ซึ่งเป็นศูนย์จำหน่ายและสาธิตการทอผ้าไหมแพรวาที่
ใหญ่ที่สุดในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ โดยผู้วิจัยได้
เลือกเก็บข้อมูลในทุกหมู่บ้านในเขตอำเภอ

2. การคัดเลือกผู้บอกภาษา

ผู้วิจัยคัดเลือกผู้บอกภาษา โดยมี
หลักเกณฑ์ในการเลือก คือ ผู้บอกภาษาเป็นเพศหญิง
กลุ่มอายุ 35 ปีขึ้นไป ที่มีประสบการณ์การทอผ้าอย่าง
น้อย 10 ปี ทั้งนี้เพื่อให้ได้ข้อมูลที่เป็นข้อมูลดั้งเดิม

และตรงกับความเป็นจริงมากที่สุด เนื่องจากผู้บอกภาษาทั้งสองกลุ่มจะมีประสบการณ์และความชำนาญในการทอผ้ามาก ซึ่งในการคัดเลือกผู้บอกภาษาผู้วิจัยไม่ได้กำหนดตายตัวแน่นอน เพราะต้องการให้ได้ข้อมูลที่ครอบคลุมชัดเจนและเพียงพอสำหรับการวิเคราะห์ข้อมูล แต่โดยสรุปแล้วในงานวิจัยชิ้นนี้ผู้วิจัยได้สัมภาษณ์ ผู้บอกภาษาจำนวน 30 คน

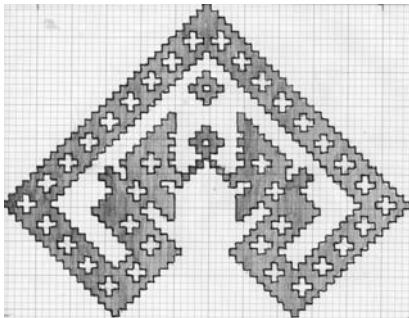
3. การเก็บข้อมูล

ผู้วิจัยได้แบ่งการเก็บข้อมูลในการวิจัยออกเป็น 3 ขั้นตอน คือ 1) การเก็บข้อมูลโดยวิธีสัมภาษณ์ โดยในการสัมภาษณ์เป็นการสัมภาษณ์ให้ได้ชื่อลายผ้า คำศัพท์ในกระบวนการสร้างสรรค์ลาย และการสัมภาษณ์ให้ได้ความหมายของคำศัพท์และความหมายของชื่อลายผ้า 2) การสังเกต และ 3) การมีส่วนร่วมในการปฏิบัติจริง

ผลการวิจัยและการอภิปรายผล

ตัวอย่าง 1 วรรดิลักษณ์ของลายนาค

ลายนาค /vα̌k3/

ภาพ 1 ลายนาค

- + นาค (งูใหญ่)
- + สัตว์
- + จินตนาการ
- + ความเชื่อ
- + พุทธศาสนา

คำว่า “นาค” /vα̌k3/

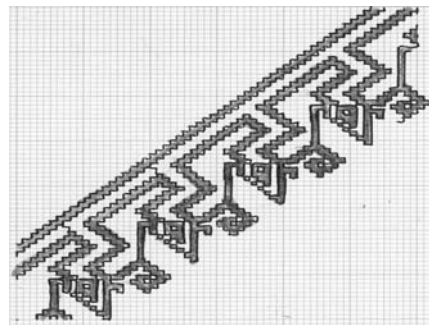
หมายถึง พญางูใหญ่ มีหงอน เป็นสัตว์ในจินตนาการและความเชื่อในพุทธศาสนา

ลายนาค /δ̌k2 vα̌k3/

หมายถึง ลายผ้าแพรวาที่มีลักษณะคล้ายลำตัวพญานาค มีหงอน จะปรากฏอยู่บนผ้าแพรวาเกือบทุกผืน ชาวผู้ไทยบ้านโพนเชื่อว่า นาคเป็นสัตว์ที่คอยปกป้องคุ้มครองศาสนา จะเห็นได้จากทางขึ้นสิมหรือโบสถ์ นอกจากนี้ยังมีความเชื่อว่าเป็นพญางูที่คอยให้น้ำทำให้ฝนตกตามฤดูกาล

ตัวอย่าง 2 วรรดิลักษณ์ของลายนาคไต่เครือ

ลายนาคไต่เครือ /vα̌k3 ταψ1 κη↔3/

ภาพ 2 ลายนาคไต่เครือ

- + นาค (งูใหญ่)
- + สัตว์
- + จินตนาการ
- + ความเชื่อ
- + พุทธศาสนา
- + กริยา (ไต่)
- + เส้น (เครือ เถาวัลย์)

คำว่า “นาคไต่เครือ” /vα̌k3 ταψ1 κη↔3/ หมายถึง พญางูใหญ่ มีหงอน เป็นสัตว์ในจินตนาการและความเชื่อในพุทธศาสนา เรียงตามเส้นอยู่ในแนวเฉียง

ลายนาค /δ̌k2 vα̌k3/

หมายถึง ลายผ้าแพรวาที่มีลักษณะคล้าย ลำตัวพญานาค มีหงอน ใต้ตามเส้นหรือเครือลายอยู่ในแนวเฉียง

ผลการศึกษาในครั้งนี้พบว่า

1. พบคำศัพท์ที่เกี่ยวข้องกับการสร้างสรรค์ ศิลปะดิษฐ์ลายผ้าแพรวา สามารถแบ่งคำศัพท์ได้เป็น 3 หมวด คือ หมวดอุปกรณ์ในการประดิษฐ์ลาย หมวดวิธีในการประดิษฐ์ลายผ้า หมวดเรียกชื่อลาย ดังตัวอย่างต่อไปนี้

1.1 หมวดอุปกรณ์ในการประดิษฐ์ลาย

ผ้าแซว/πηα 5- 60 103/

หมายถึง ผ้าที่เป็นเหมือนแม่แบบของผ้าแพรวาที่เวลาใครคิดลายใหม่ได้ ก็จะทอลงบนผ้าแซว เพื่อใช้เป็นแม่แบบสำหรับการทอผ้าต่อไป ผ้าแซวจะตกทอดจากรุ่นสู่รุ่น ที่เปรียบเหมือนมรดกทางความคิดของการสร้างสรรค์ลายผ้าแพรวา ซึ่งความหมายตามรูปคำในภาษาไทย แพรวแซว หมายถึง การทอลายลงบนผืนผ้าสีขาว เพื่อใช้เป็นแม่แบบในการจิด จก เกาะ ลายต่าง ๆ ลงบนผืนผ้า หรือเรียกว่า “แซวลาย” ลงบนผืนผ้า กลายเป็น “แพรวแซว” กลุ่มที่ทอผ้าด้วยกันสามารถหยิบยืมหรือผสมผสานลายที่ตนเองคิดไว้จากแพรวแซวของเพื่อนด้วย สะท้อนให้เห็นถึงการแบ่งปันและการสืบทอดทางภูมิปัญญาของชาวผู้ไทยที่มีแม่แบบบันทึกไว้เป็นหลักฐานอย่างเด่นชัด

กระสวย/κα≅3000ψ/

หมายถึง เครื่องบรรจุหลอดด้ายสำหรับทอผ้า ทำด้วยไม้รูปรางคล้ายเรือหัวเรียว ท้ายเรียว ตรงกลางป่อง มีร่องสำหรับใส่หลอดด้าย ใช้สำหรับพุ่งเส้นไหมสลับไปมากับเส้นยืนแล้วกระทบฟืมให้เนื้อผ้าแน่น

เขา/ηαω1/ หมายถึง อุปกรณ์ส่วนหนึ่งในการทอผ้า เป็นส่วนประกอบของกึ่งทอผ้า เพื่อแยกเส้นยืนให้ยกขึ้นจัดกับเส้นพุ่ง โดยมีห่วงคล้องเส้นยืน มีไม้สอดยึดไว้กับโครงกึ่งและโยงกับไม้เหยียบ

เครือ/κηΦ 2/ ในหมวดอุปกรณ์ การประดิษฐ์ลายผ้า หมายถึง เส้นไหมที่ดั่งในแนวตั้งหรือเส้นยืน

1.2 หมวดวิธีในการประดิษฐ์ลายผ้า

หุ้ม/ηυ1- ηυ2/ หมายถึง

การรวมของลาย เช่น การรวมของลายนอก ซึ่งเป็นกลุ่มลายที่มีลักษณะอยู่ในพื้นที่สามเหลี่ยมประกอบสองข้างเข้าเป็นลายใหญ่ หรือดอกลายผ้า

จิด/ητε1/ หมายถึง การสร้างลวดลายด้วยการเพิ่มด้ายเส้นพุ่งพิเศษเพื่อสร้างลวดลายข้ามช่วงเส้นด้ายยืน ใช้ไม้ค้ำหรือเขาโยงเข้ากับด้ายเส้นยืน เมื่อต้องการทอลายใดก็ดึงเขาชุดนั้นมาใช้ลายที่ไม่ต้องการก็จะดึงเขาเก็บขึ้นไป เขาลายใดที่ไม่ใช้ก็จะดึงไว้เหนือก็ ดังนั้นเขา 1 อัน จึงกำหนดลายได้ 1 แถวเส้นพุ่ง เมื่อทอมาถึงเขา ก็จะใช้ไม้ที่มีลักษณะคล้ายดาบหรือที่ชาวบ้านโพนเรียกว่า “ไม้ค้ำจิด” ดึงสันไม้ขึ้นพอที่จะสอดกระสวยเข้าไปได้ เมื่อกระสวยผ่านหน้าผ้า ให้ดึงไม้ดาบออก ลวดลายที่เกิดจากวิธีทอจิด จะเกิดขึ้นซ้ำๆ กันตลอดความกว้างของหน้าผ้า

จก/χοκ5/ หมายถึง การทอผ้าให้เกิดลวดลายหรือจัดด้ายเส้นยืนขึ้นด้วยขนเม่นหรือไม้ หรือเพิ่มเส้นพุ่งที่มีลักษณะตามความต้องการของผู้ทอ เข้าไปเป็นช่วงๆ ทำให้เกิดสีสัน

1.3 หมวดการเรียกชื่อลาย

ดอก/δ□ 2/ หมายถึง ลายผ้าของผ้าแพรวา ที่เปรียบกับดอกไม้ มักปรากฏร่วมกับชื่อของลายผ้า เช่น ดอกนาค ดอกกาบแบบค นอกจากนี่ยังหมายถึงลักษณะนามของลายผ้า

ในภาษาไทย คำว่า “ดอก”

หมายถึง การผลิดอก เจริญงอกงามและการสืบทอดแสดงให้เห็นถึงการสืบทอดลายผ้าแพรวาที่เป็นอัตลักษณ์ของชาวผู้ไทย

เครือ/κηΦ 2/ ในหมวดการเรียกชื่อลายผ้า หมายถึง ลายที่อยู่ในแนวเฉียง ใต้ลายคล้ายการได้

เดวิดส์ คำว่า “เครือ” ในภาษาไทย หมายถึง เส้น หรือเครือของพืช

จากการสอบถามชื่อลายผ้าแพรวา บนผืนผ้าของผู้ที่มีลักษณะลายที่แตกต่างกัน เพื่อให้ได้ข้อมูลที่ครอบคลุมมากที่สุด ซึ่งในการเก็บรวบรวมข้อมูล ผู้วิจัยได้เก็บข้อมูลชื่อลายผ้าแพรวามาหลายคำด้วยกัน ผู้วิจัยได้ทำการวิเคราะห์และพิจารณาชื่อลายผ้าแพรวา ซึ่งใช้เกณฑ์ที่คัดแปลงมาจากการวิเคราะห์ของอัญชลิกา (2543) จริญญาวิไล (2543) และพิจิตรา (2547) โดยผู้วิจัยได้ผลการศึกษาค้นสมบัติของชื่อลายผ้างานนี้

1. เป็นคำนามที่เป็นคำโดด เช่น นาค ดาว ฯลฯ คำนามผสม (นาม + กริยาวลี) เช่น ดาวไต้เครือ คนขี่ช้าง นาคไต้เครือ ขอก่าย ฯลฯ (นาม + ลักษณะนาม) เช่น นาคสองแขน นาคสี่แขน ฯลฯ (นามวลี) เช่น นาคหัวสร้อย นายหัวซ้อง นาคกันต์ ฯลฯ

2. ปรากฏร่วมกับคำว่า “ดอก” /dɔ̀k/ กล่าวคือ คำใดที่เป็นชื่อลายผ้าแพรวา จะปรากฏร่วมกับคำว่า “ดอก” เสมอ

3. ปรากฏอย่างสม่ำเสมอในภาษาไทย เขต ตำบลโพธิ์ กล่าวคือ มีการใช้ในทุกหมู่บ้านในเขต ตำบลโพธิ์ อำเภอคำม่วง จังหวัดกาฬสินธุ์

4. เป็นคำที่หมายถึง ชื่อลายผ้าแพรวา ที่เป็นลายดั้งเดิมของชาติพันธุ์ผู้ไทย ในเขตบ้านโพธิ์ อำเภอคำม่วง จังหวัดกาฬสินธุ์ ที่มีการสืบต่อกันมาจากรุ่นสู่รุ่น

ภาพสะท้อนที่เกิดจากชื่อลายผ้าแพรวา พบภาพสะท้อน 4 ด้าน ดังนี้ ภาพสะท้อนด้านวิถีชีวิต ภาพสะท้อนด้านประเพณี ภาพสะท้อนด้านความเชื่อ ภาพสะท้อนด้านธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

สรุปผลการวิจัย

ผลที่ได้จากการวิจัยชื่อลายผ้าแพรวาในครั้งนี้ แสดงให้เห็นถึงการศึกษาที่ได้นำเอาหลักการศึกษาวรรณคดีชาติพันธุ์มาศึกษาภูมิปัญญาของไทย โดยใช้วิธีวิเคราะห์องค์ประกอบ (Componential Analysis) จากการศึกษาสะท้อนให้เห็นวิถีชีวิตของชาวผู้ไทยบ้านโพธิ์ ในการทอผ้า โดยโครงสร้างของคำที่ใช้เรียกชื่อ

ลายผ้าแพรวาจะเป็นคำโดดและคำผสม ซึ่งจำปรากฏร่วมกับคำว่าดอกเสมอ ภาพสะท้อนที่แฝงอยู่ในชื่อของลายผ้าแพรวา โดยผ่านแม่ลายที่สะสมไว้ในแพรว แล้วมีการหยิบยืมต่อกันได้ แล้วยังสะท้อนให้เห็นถึงความสามัคคีและการแบ่งปัน ชื่อของลายผ้ายังสะท้อนให้เห็นการดำเนินชีวิตตามความเชื่อ และการทำการเกษตรกรรมของชาวผู้ไทย ที่เป็นวิถีชีวิตที่ดำเนินสืบต่อมาจากบรรพบุรุษ นอกจากนี้ กระบวนการและทฤษฎีทางภาษาศาสตร์ที่นำมาศึกษา ทำให้เข้าใจความรู้ ด้านการคิดประดิษฐ์ลายผ้าแพรวา เนื่องจากการศึกษาความหมายของคำ เพื่อให้เข้าใจระบบความรู้ ความคิด ค่านิยม ทักษะคติ หรือวัฒนธรรมของชาติพันธุ์ผู้ไทย โดยตั้งอยู่บนพื้นฐานที่ว่าภาษาเป็นสิ่งที่สะท้อนความนึกคิดและการมองโลกของผู้พูดหรือผู้ใช้ภาษา

ข้อเสนอแนะ

1. ควรมีการเก็บข้อมูลจากผู้บอกภาษาที่มีอายุต่ำกว่า 30 ปี เพื่อเป็นการนำข้อมูลดังกล่าวมาเป็นข้อมูลอธิบายถึงการสืบทอดการทอผ้าและสืบทอดความรู้เรื่องชื่อลายผ้าแพรวา

2. ควรมีการศึกษาเปรียบเทียบกับลายผ้าประเภทอื่นของคนชาติพันธุ์ผู้ไทยในเขตตำบลโพธิ์ อำเภอคำม่วงจังหวัดกาฬสินธุ์ เพื่อให้ได้ข้อมูลภาพสะท้อนทางด้านสังคมและวัฒนธรรมมากขึ้น

กิตติกรรมประกาศ

ผู้วิจัยขอขอบคุณ สำนักงานพัฒนาชุมชน จังหวัดกาฬสินธุ์ ที่ให้ทุนสนับสนุนในการทำงานวิจัยในครั้งนี้

เอกสารอ้างอิง

เกสร คุณแก้ว. ม.ป.ป. ผ้าแพรวาจังหวัดกาฬสินธุ์.

วารสารอัตถาเนนาเขียนเล่ม. ศูนย์วัฒนธรรม จังหวัดกาฬสินธุ์. ม.ป.ท.

- ชลธิชา สัตยวัฒน์. 2546. ค้นหาเสน่ห์ผ้าไทย ใน
แง่มุมมานุษยวิทยา. วารสาร อุตสาหกรรมสาร
ปีที่ 46 ฉบับที่ 6 พฤศจิกายน 2546 หน้า 19-20.
- ปิยนาด บุนนาค. 2535. ผ้าทอกับวิถีชีวิตชนบท
อีสาน. วารสารอักษรศาสตร์. ปีที่ 24 ฉบับที่
2 กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์
มหาวิทยาลัย.
- พิจิตรา พานิชกุล. 2547. การศึกษาชื่อและระบบการ
ทอชิ้นมัดหมี่ดั้งเดิมของคนไทพวน อำเภอ
บ้านหมี่ จังหวัดลพบุรี ตามแนววรรณคดี
ชาติพันธุ์. วิทยานิพนธ์ปริญญา อักษรศาสตร์
มหาบัณฑิต. ภาควิชาภาษาศาสตร์. อักษร
ศาสตร์. จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ภาษาและวัฒนธรรมเพื่อพัฒนาชนบท
มหาวิทยาลัยมหิดล. 2549. สถาบัน.
สารานุกรมชาติพันธุ์ผู้ไทย. กรุงเทพฯ :
มหาวิทยาลัยมหิดล.
- มหาวิทยาลัยศิลปากร. 2543. ผ้าทอพื้นเมือง
ในภาคอีสาน: โครงการพัฒนาผ้าพื้นเมืองใน
ทุกจังหวัดของประเทศ. กรุงเทพฯ.
- มหาวิทยาลัยศิลปากร. 2544. ลวดลายและสีบนผ้า
ทอพื้นเมือง: โครงการพัฒนาผ้าและ
ผลิตภัณฑ์ผ้าพื้นเมืองทั่วประเทศ เพื่อ
ส่งเสริมการผลิตและการส่งออก. กรุงเทพฯ.
- ราไพพรรณ แก้วสุริยะ. 2535. ผ้าทอพื้นบ้าน ศิลปะ
บนผืนผ้า สายใยแห่งวัฒนธรรมอาเซียน
วารสาร อ.ส.ท. ปีที่ 32 ฉบับที่ 9 เมษายน
2535 หน้า 62-70.
- วรรณภา วุฒทะกุล และยุรรัตน์ พันธุ์ธูรา. 2536.
ผ้าทอกับวิถีชีวิตชาวไทย. เอกสาร
ประกอบการสัมมนาทางวิชาการระดับชาติ
เรื่องผ้าไทย: อดีต ปัจจุบันและอนาคต. ศูนย์
วัฒนธรรมแห่งประเทศไทย.
- วัชรินทร์ ศรีรักษาและคณะ. 2536. การทำสไลด์เทป:
เทคนิคการผลิตผ้าไหมแพรวาจังหวัด
กาฬสินธุ์. เอกสารการวิจัย.
- วัชรินทร์ ศรีรักษา. 2543. มนเสน่ห์บนลวดลาย
ผ้าแพรวากาฬสินธุ์. วารสารศูนย์บริการ
วิชาการ. ปีที่ 8 ฉบับที่ 4 ประจำเดือน
ตุลาคม-ธันวาคม,
- อมรา ประสิทธิ์รัฐสินธุ์. 2546. วรรณคดีชาติพันธุ์ :
วิธีการศึกษาภาษาเพื่อเข้าถึงระบบบริหาร
ของมนุษย์. บทความเสนอในการประชุม
ประจำปีทางมนุษยวิทยา ครั้งที่ 2 เรื่อง ชาติ
และชาติพันธุ์- วิถีชีวิตและความหลากหลาย
ทางชาติพันธุ์ในโลกปัจจุบัน. 26-28 มีนาคม
2546 ณ. ศูนย์มานุษยวิทยา
สิรินธร.
- อัญชลี ผาสุกกิจ. 2543. คำเรียก
ในภาษาไทยถิ่นตามแนววรรณคดี
ชาติพันธุ์. วิทยานิพนธ์อักษรศาสตร์
มหาบัณฑิต. ภาควิชาภาษาศาสตร์.
คณะอักษรศาสตร์. จุฬาลงกรณ์
มหาวิทยาลัย.